

УДК 631. 115.1 323.325 (477)

В.К. Збарський

д.е.н., професор

В.П. Горьовий

д.е.н., професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України

М.П. Канінський

к.е.н.

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ФЕРМЕРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто питання розвитку підприємницької діяльності у фермерському укладі України. Обґрунтовано об'єктивну необхідність становлення фермерського підприємництва, що проходить незалежно від волевиявлення продавців і покупців сільськогосподарських товарів.

Постановка проблеми

Нині актуальним залишається дослідження сутності таких понять як «фермерське підприємництво», «конкурентоспроможність підприємницьких структур», «агробізнес» тощо. Не вирішена проблема уніфікації категорій, які відображають динаміку розвитку суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері. У визначенні ж структури фермерського підприємництва і обґрунтуванні нового підходу до характеристики названої категорії, аналіз різних точок зору вчених-економістів аграрників відіграє чи не визначальну роль.

При розкритті сутності підприємництва у сільському господарстві, певна група авторів вважає його єдиною сферою життєдіяльності селянина, що включає, окрім професійної діяльності, стиль мислення і психологію. Вказане формулювання заслуговує високої оцінки, так як воно дозволяє виділити головного суб'єкта ринкових відносин – селянина, який опосередковує через продуктивну працю – обмін і споживання продуктів аграрної сфери. Проте, на наш погляд, становлення фермерського підприємництва – це об'єктивно необхідний процес, що проходить незалежно від волевиявлення продавців і покупців сільськогосподарських товарів і реалізується на основі майнової відповідальності фермерів-власників. У зв'язку з цим, доцільно розглянути фермерське підприємництво як систему виробничих відносин, в тому числі організаційно-економічних, що виникають між відповідними суб'єктами з приводу виробництва сільськогосподарської продукції і її доставки до місця споживання.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Окремі дослідники, при визначенні сутності фермерського підприємництва як економічної категорії, виключають можливість його характеристики з точки зору організаційно-економічних відносин. На їх думку, сутнісна оцінка фермерських господарств зводиться лише до відносин власності на землю.

Такий висновок вимагає осмислення, оскільки в розумінні сутності явища слід виходити із джерела його формування. Якщо оцінювати фермерське підприємництво лише з позицій відносин власності на землю, то імпульсом його розвитку визнається певна форма привласнення. Однак, фермерські господарства можуть пропонувати сільськогосподарські товари на ринку і водночас не бути власниками засобів виробництва. Різні форми власності опосередковуються організаційно-економічними відносинами, які сприяють розвитку малих, середніх і великих ферм.

Для фермерського підприємництва відносини власності на землю принципового значення не мають, оскільки передумовами його становлення є – поділ праці, спеціалізація, концентрація і комбінування виробництва. Аналіз фермерського підприємництва, з точки зору виробничих, у тому числі і організаційно-економічних відносин, є предметом економічного дослідження в силу того, що відносини, які встановлюються між підприємцями і покупцями продукції аграрної сфери в процесі організації виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарських продуктів відносяться до виробничих відносин. Це їх критеріальна ознака, згідно з якою вони є предметом дослідження економічної науки.

У роботах окремих дослідників фермерське підприємництво зводиться до особливого виду економічної активності, яка базується на самостійній ініціативі, відповідальності і інноваційній ідеї фізичних осіб. Така точка зору, безумовно, є конструктивною, однак, вона відображає окремі критерії елементів цілого, тобто не сутнісні ознаки досліджуваної категорії, а соціально-економічні наслідки реалізації господарської ініціативи. Не заперечуючи того, що проблема, яка нас цікавить, є взаємопов'язаною з підприємницькою активністю в розумінні сутності як внутрішнього змісту предмета, слід виходити із джерела його існування. Адже лише на основі реального виробництва формується функціональна структура фермерського підприємництва.

Враховуючи, що інституціональний попит формується індивідуами, групами і суспільством в цілому, індивідуальні і сукупні затрати, пов'язані із введенням і реалізацією інституту фермерського підприємництва, повинні бути меншими від затрат, що виникають при його відсутності. При цьому, величина трансакційних витрат є не лише показником недосконалості ринків, але й кількісним виразом затрат відсутності даного інституту.

Процес становлення фермерського підприємництва і його суб'єктів є першочерговим і зумовлений необхідністю стабілізації виробництва сільськогосподарської продукції і її доставки споживачу шляхом використання формальних інститутів, що сприяють розвитку фермерських господарств. Їх не слід відносити до однієї групи з адміністративними методами, реалізація яких за рахунок прямого державного впливу на економічних суб'єктів має, як правило, негативні наслідки, які проявляються на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Традиційні точки зору дослідників відносно інституціоналізації підприємницької діяльності в аграрній сфері характеризуються, в основному, описом зовнішніх явищ і фіксацією фактів, на основі яких приймаються правові акти щодо забезпечення функціонування ринку сільськогосподарських товарів. У процесі прийняття непродуманих господарських рішень роль економічно обґрунтованих нормативних джерел зростає через необхідність скорочення зростаючої невідповідності між пропозицією і попитом на продукцію сільського господарства.

Стійкість виробничо-комерційних зв'язків індивідуальних і сімейних ферм, а також фермерських кооперативів і корпорацій забезпечується державою, коли інститути відображають її конкретну участь у реалізації товарно-грошових відносин. Звідси і функціональна залежність фермерських господарств між собою, яка проявляється у використанні економіко-правових заходів, причому в таких параметрах, у яких вони досягають найбільшого економічного ефекту. Стабільна організація сільськогосподарського виробництва, переробка сировини, її подальша реалізація індивідуальному або сукупному споживачеві стають реальними фактами за умов застосування з боку держави економічно обґрунтованих і практично апробованих інструментів.

У цьому плані економіка та управління господарським комплексом країни, як наука, має вирішувати проблеми становлення і розвитку фермерського підприємництва в умовах перехідного періоду та інституціонального оформлення цього процесу. Такий підхід формує основу раціональної поведінки фермерських господарств, оскільки фермери одержують відомості про обсяги ринкової торгівлі та зміни попиту і пропозиції. Володіючи такою інформацією, вони можуть використовувати її з метою вибору найбільш ефективних шляхів до ведення розширеного відтворення.

Мета дослідження

Метою дослідження є вивчення процесу становлення та розвитку інституту фермерського підприємництва в Україні та формування моделі підприємницької діяльності фермерського господарства.

Об'єкти та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес становлення, розвитку і функціонування інституту фермерського підприємництва в Україні. Теоретичною та методологічною основою дослідження визначено діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ і процесів, законодавчо-нормативні акти з питань регулювання діяльності підприємництва в Україні, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, особисті спостереження авторів. У процесі дослідження використовувалися загальні та спеціальні наукові методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки: *метод теоретичного узагальнення та аналізу і синтезу* – для вивчення теоретичних аспектів становлення й функціонування фермерських господарств;

абстрактно-логічний – для узагальнення результатів досліджень, формулювання висновків і пропозицій.

Результати досліджень

Слід відмітити, що на різних рівнях міжгалузевих відносин, фермерське підприємництво зазнає різних видів витрат, мінімізація яких обумовлює його ефективність. На етапі формування засобів виробництва формуються виробничі затрати, на стадії ринкового обміну між фермерськими господарствами та їх партнерами – трансакційні витрати, на рівні взаємовідносин фермерів з органами державної влади – організаційні витрати.

Формування трансакційних витрат обумовлюється відносинами виробництва і купівлі-продажу на відкритих ринках, адже у реальній економіці будь-який акт обміну є джерелом певних витрат. Дані затрати характеризуються як витрати збору і обробки інформації, витрати, пов'язані з веденням фермерами переговорів і прийняттям рішень, а також з контролем і юридичним захистом виконання того чи іншого контракту.

Міжгосподарські відносини фермерських господарств характеризуються двома типами витрат, які відображають специфіку їх ринкової і виробничої діяльності. Причому сукупні витрати індивідуальних і сімейних ферм зростають на величину трансакційних і організаційних витрат у міру концентрації і комбінування виробництва. В процесі розвитку фермерського підприємництва, при використанні засобів виробництва, вони доповнюються виробничими витратами із забезпечення функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в галузях рослинництва і тваринництва.

Отже в процесі трансформації фермерського підприємництва в систему агробізнесу інституціональний попит формують суб'єкти приватної власності на землю і майно з метою мінімізації витрат, які виникають при відсутності названого інституту. При цьому, величина трансакційних витрат виступає не лише показником недосконаlosti ринків, але й вираженням витрат відсутності інституту приватної власності. У зв'язку з цим, пропозицію цього інституту доцільно відображати через витрати з його формування і реалізації.

У межах економіки, стимулювання розвитку фермерських господарств забезпечує їх трансформацію в організаційно-управлінську структуру агробізнесу. Індивідуальні і сімейні ферми самоорганізуються у виробничо-комерційні формування, сукупність яких являє собою чітко виражену частину системи міжгосподарських відносин. Таким чином, фермерське підприємництво стає перехідною формою до агробізнесу, який опосередковує взаємозв'язок сільського господарства, промисловості і торгівлі.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що фермерське підприємництво самореалізує економічні відносини суб'єктів товарного виробництва в результаті спеціалізації, концентрації і комбінування виробництва для мінімізації виробничих, трансакційних і організаційних витрат. З метою реалізації цього завдання використовуються економічно ефективні

фермерські господарства, які є конкурентоспроможними відносно інших сільськогосподарських товаровиробників.

Ефективність дрібних господарств і крупних виробничо-комерційних структур виявляється в результаті їх функціонування на практиці. І якщо будь-яка форма економічної організації тривалий час існує, то вона є ефективною, оскільки в процесі конкурентної боротьби виживають сильніші, адаптовані до ринку інститути.

Таким чином, фермерське підприємництво, на наш погляд, правомірно розглядати як вільне економічне господарювання в галузях рослинництва і тваринництва, яке здійснюється фермерами, дає змогу їм одержувати доход, достатній для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Створення умов, які сприяють розвитку матеріально-технічної бази, оновленню і реконструкції виробничих потужностей фермерських господарств, впровадженню прогресивних технологій і гарантії збуту готової продукції є передумовами формування і розвитку фермерського підприємництва. Налагодження виробничих контактів з господарствами різних форм власності забезпечує включення цих підприємств у систему відносин виробництва, розподілу, обміну і споживання сировини або готової продукції сільського господарства.

Виробничо-господарська самостійність суб'єктів, які включаються в дану систему за допомогою інституту договору, не роз'єднує, а консолідує індивідуальні і сімейні ферми у відтворювальній структурі агробізнесу, посилюючи конкурентоспроможність кожної з них. В умовах ринку технологічна єдність продавця і покупця забезпечується через договір, який являє собою організаційно-економічний спосіб узгодження виробництва і споживання. У даному випадку договір виступає такою інституціональною формою ринкових зв'язків, яка забезпечує участь економічно і юридично самостійних фермерських господарств в єдиному відтворювальному процесі.

Таким чином, наші дослідження свідчать, що *фермерське підприємництво* характеризується ефективністю діяльності індивідуальних і сімейних ферм, органічним зв'язком виробництва, переробки і реалізації продуктів при мінімізації витрат з метою досягнення конкурентоспроможності продукції і ведення розширеного відтворення.

Визначення фермерського підприємництва, як системи виробничо-комерційного господарювання, ґрунтується на його аналізі як відтворювальної структури. Оскільки дана структура існує у середовищі саморегулюючих відносин, вона характеризується здатністю до саморегулювання. І дійсно, виробництво товарів сільськогосподарського походження здійснюється у постійно повторюваному відновленні в умовах єдиного технологічного циклу при стимулюючому впливі з боку держави. На основі функціональних зв'язків між галузями, які виробляють сировину, переробляють її і постачають готову продукцію споживачу, формуються різні види фермерського підприємництва. Як

показано на рис.1, до них відносяться: виробниче, комерційне і консультативне підприємництво в межах функціонування фермерських господарств.

Традиційно підприємництво в аграрній сфері характеризується як система, яка включає галузі, що обслуговують сільське господарство, власне сільське господарство і переробну промисловість. Ми пропонуємо включати ще один елемент – сферу маркетингу, як показник затрат пакування, зберігання і доставки фермерської продукції до споживача.

Проте, система економічних відносин між суб'єктами фермерського підприємництва, яка виникає в процесі виробництва і доведення сільськогосподарської продукції до споживача, не у повній мірі розкриває його внутрішні властивості. Для обґрунтованої характеристики досліджуваної категорії слід усвідомити відношення зазначеного бізнесу до інших ринкових форм. Взаємозалежність фермерського підприємництва і агробізнесу підкреслює об'єктивний характер товарно-грошових відносин, відображає суспільно-історичне явище. Звідси агробізнес можна ототожнювати з новою формою міжгосподарських зв'язків, які встановлюються для задоволення індивідуальних потреб у продукції сільського господарства, і ставити знак рівності між агробізнесом і фермерським підприємництвом.

Рис. 1. Види фермерського підприємництва

З метою обґрунтування економічної сутності фермерського бізнесу, а також визначення залежності фермерських господарств від їх конкурентоспроможності, представляється логічним використовувати історико-генетичний метод дослідження передумов формування і розвитку інституту підприємництва в сільському господарстві. В межах натурального обміну у формі промислів, землеробства і тваринництва появляються перші елементи галузевої структури підприємництва в аграрній сфері. З моменту виникнення ремесла, яке було прототипом промисловості, в умовах общинного способу ведення господарської діяльності, землеробство забезпечується засобами виробництва, за допомогою яких сільськогосподарська сировина трансформується у перероблений продукт аграрного походження.

Зростання виробництва тваринницької продукції вимагає міжгалузевих взаємозв'язків, збільшення обсягів виробництва кормів, а також введення в їх виробництво процесів переробки і зберігання. Внаслідок виділення землеробства і ремесла у самостійні галузі виробництва, формуються передумови до утворення системи відносин галузей виробництва засобів праці, сільськогосподарського виробництва, переробки, розподілу і споживання продуктів у межах громади. В умовах натурального господарства сфера переробки тваринницької сировини опосередкує відносини у процесі виробництва і споживання в одному технологічному процесі.

Активізація участі промисловості у виробництві продукції рослинництва і тваринництва для одержання готових до споживання продуктів харчування і непродовольчих виробів характеризує об'єктивно необхідний процес. Незважаючи на те, що сільське господарство базується на ручній праці виробників без механічної обробки землі, організація виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарської продукції набуває системного характеру.

Індивідуальні селянські господарства поступово трансформуються у формування, які поєднують товарне виробництво з домашнім промислом. Окремі технологічні операції в організаційно-економічному аспекті ув'язуються в ланцюжку послідовних стадій виробництва сільськогосподарських продуктів.

З метою забезпечення товарності продукції сільського господарства підсобні приміщення селянських дворів переобладнуються у підрозділи, які виконують функції її зберігання і переробки. Маючи вихід на ринок і користуючись послугами домашньої промисловості, виробники вилучають не лише необхідний продукт для себе і своїх сімей, але й додатковий – для індивідуальних споживачів. Шляхом біологічної індустрії суб'єкти підприємництва в аграрній сфері забезпечують збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва і доставку готової продукції до місця її споживання.

Існуючі форми земельної ренти, спочатку – продуктової, а потім – грошової, сприяють активізації підприємницької діяльності в сільському господарстві. Забезпечуючи доставку додаткового продукту власникам землі, виробники переробляють більшу частину рослинницької і тваринницької сировини за допомогою виробничого споживання засобів виробництва. Відправляючи готову

продукцію на ринок, який досить часто знаходиться на великій відстані від сільської місцевості, виробники прагнуть забезпечити її максимальне зберігання і відповідний товарний вигляд.

Разом з тим, ряд авторів пов'язує становлення підприємництва в сільському господарстві з виникненням маркетингу і розвитком індустріальних технологій у сільськогосподарському виробництві. На їх думку, початок формування підприємницької діяльності в аграрній сфері пов'язано з розширенням можливостей застосування маркетингу на внутрішньому ринку.

Таке трактування, на наш погляд, є не зовсім вірним, оскільки введення маркетингового обслуговування в сільськогосподарському виробництві та інших поєднаних з ним галузях відображає лише частину загального технологічного процесу в системі агробізнесу. Воно вказує, головним чином, на стан матеріально-технічної бази суб'єктів підприємницької діяльності. Використання маркетингу та впровадження досягнень забезпечує перетворення сільськогосподарської праці в різновидність індустріальної, але не впливає на активізацію підприємництва в галузях рослинництва і тваринництва.

Внаслідок підвищення індивідуальних потреб фермерське підприємництво трансформується у складову частину системи агробізнесу, що сприяє збільшенню обсягів сільськогосподарського виробництва. Виробниче споживання машин фермерськими господарствами підвищує стійкість міжгалузевих відносин і розвиває процес відтворення в галузях рослинництва і тваринництва. Залучення промисловості до виробництва продовольчих товарів дає змогу підприємцям одержувати більший прибуток, завдяки впровадженню безвідходних технологій і своєчасній доставці продукції споживачу, в бажаному вигляді, у зручний для нього час та місце.

Використовуючи постійний зв'язок із сектором маркетингу системи агробізнесу та на основі точного обліку даних, фермерські господарства розвивають взаємодію процесу виробництва із процесом обміну. Поєднання інформації, що надходить до фермерів із сфери обміну з виробництвом, базується на систематичному маркетинговому аналізі попиту і своєчасній зміні пропонованого асортименту товарів, народжує нові та більш складні міжгалузеві зв'язки. Внаслідок поділу праці і галузевої диференціації, функціональна структура фермерського підприємництва доповнюється комерційною діяльністю.

Зазначений процес характеризується доцільністю розвитку виробничо-комерційного виду фермерського підприємництва для впорядкування взаємозв'язків між частинами цілого і новими елементами ринкової системи, які виникнуть на основі поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва. При дослідженні цього закономірного явища слід розрізняти критеріальні риси агробізнесу і підприємництва в сільському господарстві на основі їх міжкатегоріального аналізу. Перш за все, ці категорії не є однопорядковими, оскільки сутнісною ознакою системи агробізнесу виступає об'єднання галузей, пов'язаних між собою цільовим призначенням. Її критеріальна особливість

полягає в тому, що агробізнес відображає процес, спрямований на реалізацію не одиничної, а системної задачі.

Система, як обумовлена економічною доцільністю єдність складових частин, має більшу стійкість, ніж її частина чи сукупність елементів цілого. Характерними ознаками системи є цілісність, завершеність і упорядкованість взаємодоповнюючих одна одну підсистем. На відміну від завершенієї відтворювальної структури агробізнесу, фермерське підприємництво є відкритим інститутом виробничої діяльності фермерських господарств, що динамічно розвивається.

Як форма міжгосподарських зв'язків, фермерське підприємництво сприяє підвищенню ступеня концентрації капіталу і зростанню економічної ефективності товарного виробництва. Обумовленість підприємницької діяльності фермерів поділом праці і ускладненням функціональної структури, вказує на доцільність використання економічних інструментів державного забезпечення його конкурентоспроможності.

Разом з тим, однією з основних передумов формування інституту фермерського підприємництва є відносини приватної власності на засоби виробництва. Безумовно, власність, як передумова будь-якого виробництва, а також ефективність, як його цільова спрямованість, є характерними рисами будь-якого підприємництва, у тому числі і сільськогосподарського. Однак, основою формування інституту фермерського підприємництва є приватна власність на землю і майно індивідуальних підприємців. Перехід від матеріальної основи критеріального визначення бізнесу в сільському господарстві до закріплення пріоритету за відносинами власності на результати сільськогосподарського виробництва включає у його сферу виробничу, комерційну, у тому числі й посередницьку діяльність.

До економічної основи функціонування іншої сфери фермерського підприємництва відноситься також і усуспільнена форма власності, яку представляють товариства, фермерські кооперативи, корпорації і асоціації. В силу цього, приватна власність, у її різних формах, виступає передумовою становлення і розвитку фермерського підприємництва в країнах з економікою ринкового типу.

Проте, в сучасній економіці виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції можуть організовуватися не власниками засобів виробництва, а орендарями чи менеджерами. При цьому, для фермерів-виробників відносини оренди мають лише тимчасове значення, що дозволяє забезпечувати організацію виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарської сировини на простій відновлювальній основі.

Оскільки підприємництво є важливим фактором виробництва в ринковій економіці, організація бізнесу в сільському господарстві передбачає використання переважно приватної форми власності, яка сприяє залученню капіталу в галузі переробки та торгівлі з подальшим спрямуванням інвестицій у аграрну сферу для поглиблення її спеціалізації (рис. 2).

Розробка оптимальних варіантів структури виробництва фермерського господарства показує, що воно може бути описано (формалізовано) як складна

реалістична і динамічна система, яка утворює сукупність функціональних (технологічна, економічна, соціальна) і організаційних (за формою власності і правовим статусом, розміром та характером діяльності) підсистем.

Функціональні підсистеми виражають сутність, а організаційні – форму їх функціонування. Розроблені функціональні моделі формування оптимальної структури і розмірів виробництва у фермерських господарствах методом оптимізації є основою планування ресурсів виробництва і бізнес-планування.

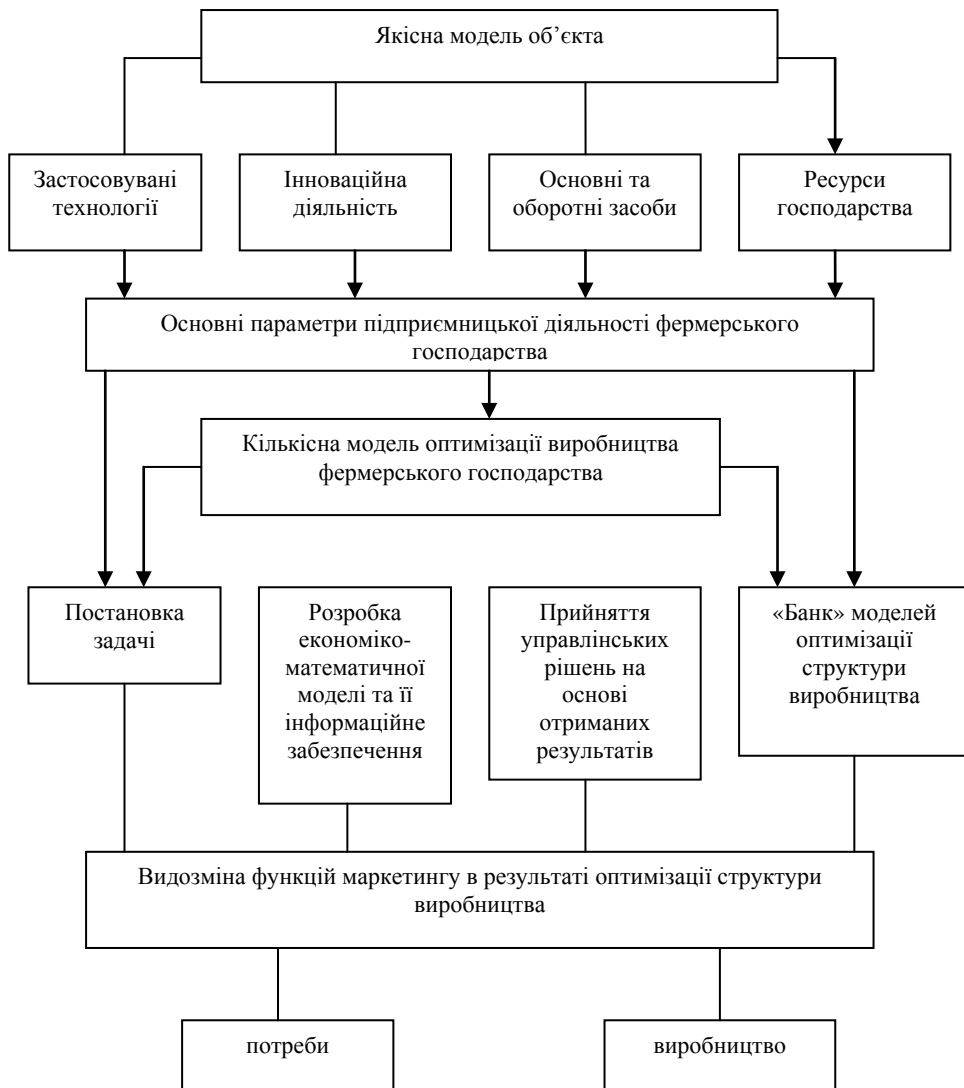

Рис. 2. Модель підприємницької діяльності фермерського господарства

Це пов'язано з тим, що нова економічна ситуація ставить перед фермерами ряд задач, що раніше ними не розглядалися. Серед найважливіших задач, що постають перед фермерами у сучасних умовах, можна виділити:

- посилення конкурентної боротьби на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- необхідність виробувати продукцію відповідно до кон'юнктури ринку, а не за довгостроковими перспективними планами;
- необхідність оперативного прийняття управлінських рішень у складній економічній і проблемній ситуаціях;
- зміцнення зв'язків між постачальниками, виробниками і споживачами.

На основі цього при математичному моделюванні сільськогосподарського виробництва ферми необхідно враховувати зворотні зв'язки: відшкодування витрат, приріст основних засобів, відтворення родючості ґрунтів і трудових ресурсів тощо.

Тобто, фермерське підприємництво характеризується такими ознаками: ефективною діяльністю фермерських господарств; органічним зв'язком виробництва, переробки і реалізації продуктів аграрної сфери при мінімізації затрат з метою забезпечення конкурентоздатності індивідуальних і сімейних ферм, фермерських кооперативів і корпорацій. Воно розвивається в системі соціально-економічних і організаційно-економічних відносин, що складаються між суб'єктами секторів системи агробізнесу.

Характеристика фермерського підприємництва з точки зору економічної ефективності виробництва, базується на його аналізі як ринкової форми господарювання сільгосптоваровиробників. Враховуючи той факт, що така форма існує в системі ринкових відносин, що саморозвиваються, вона характеризується здатністю до саморозвитку. Проте, в умовах ринкової економіки виробництво товарів сільгоспвиробництва може бути стійким за активної економічної підтримки з боку держави. Використовуючи економічні інструменти, можна упорядкувати відтворювальну основу фермерського підприємництва, що базується на функціональних зв'язках між галузями, які виробляють сировину, переробляють її та поставляють готову продукцію споживачеві.

Ускладнення інтеграційних процесів об'єднує фермерів у технологічно та економічно замкнуте ціле, яке є відкритим для реалізації факторів, що підвищують системну ефективність. У їх якості виступають інструменти державного впливу на підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств, що опосередковують стійкий зв'язок між виробництвом сировини в необхідних кількостях, своєчасною та якісною її переробкою і доведенням продовольчих товарів до місця споживання.

Завдяки цьому фермерське підприємництво набуває загально ринкових рис, які сприяють підвищенню економічної ефективності виробництва товарної продукції. Його обумовленість поділом праці і супровід концентрацією сільськогосподарського виробництва у взаємодії із загальними ринковими

формами виражають ряд рис і взаємозалежностей, що повторюються. Ці необхідні причинно-наслідкові зв'язки дозволяють вважати фермерське підприємництво економічною категорією, пов'язаною з процесом забезпечення конкурентоспроможності фермерів-виробників.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Визначення фермерського підприємництва однією з основних форм ринкового господарювання в аграрній сфері опосередкує найважливіший методологічний висновок про його функціонування, як складової частини відтворювальної структури агробізнесу. Оскільки дана форма існує в параметрах системи, яка саморозвивається, її характеризують адекватні риси, що полягають у здатності фермерських господарств самостійно забезпечувати свою конкурентоспроможність, але на базі певних інституційних умов.

Література

1. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємництва: діагностика, стратегія, ефективність. – К.: Вища школа, 1995. – 266 с.
2. Збарський В.К., Грабовський Д.О. Розвиток малого підприємництва України: погляд на проблему // Агроінком. – № 5–6. – 2007. – С. 51–60.
3. Збарський В.К., Канінський П.К. Фермерське підприємництво в Україні: погляд на проблему // Ж. Вісник Сумського НАУ. Вип. 2. – 2007, – С. 356–361.
4. Збарський В.К., Канінський П.К. Особливості функціонування малого підприємництва в сільських поселеннях // Ж. Вісник Білоцерковського ДАУ. Вип. 45. – Б. Церква. – 2007. – С. 5–13.
5. Збарський В.К. Селянські господарства: місце і роль в продовольчому забезпеченні країни // Агроінком. – № 1–2. – 2008. – С. 74–78.
6. Збарський В.К., Канінський П.К. Вклад всесвітньо відомого вченого Туган-Барановського у розвиток теорії кооперації // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. – Вип. 2. – 2008. – С. 458–461.
7. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств// Агроінком. – № 4. – 2008. – С. 31–36.
8. Збарський В.К. Розвиток малого підприємництва в агропродовольчому комплексі України // Агроінком. – № 5–6. – 2008. – С. 56–63.
9. Збарський В.К. Вклад фермерських господарств у забезпеченні стійкого розвитку села: Стратегія забезпечення сталого розвитку України // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 20 травня 2008 р. – Ч.2. – С. 213–217.
10. Збарський В.К., Горьовий В.П., Срібнюк М.С. Передумови розвитку інституту фермерського підприємництва // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. – Вип. 2. – 2008. – С. 319–327.
11. Збарський В.К., Горьовий В.П. Економічні інтереси особистих селянських господарств // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 12. – С. 70–73.
12. Збарський В.К. Інноваційна направленість малого підприємництва// Науковий вісник НАУ. – 2008. – Вип. 131. – С. 207–212.

13. Збарський В.К. Фінансово-кредитне забезпечення фермерських господарств: Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні у постіндустріальний період: Десяті річні збори Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників, 10–11 квітня 2008 року (м. Київ, ННЦ „Інститут аграрної економіки”, актовий зал). – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 218–226.
 14. Збарський В.К. та ін. Оцінка ризиків виробничої діяльності фермерських господарств // Вісник Білоцерків. держ. аграр. ун-ту. – Вип. 61. – Біла Церква. – 2009. – С. 10–17.
 15. Збарський В.К., Канінський М.П. Тенденції розвитку малого підприємництва // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 50–54.
 16. Збарський В.К., Збарська А.В. Дрібнотоварний сектор у перехідній моделі аграрної економіки: Збірн. матер. Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 240–245.
-